

Dalibor Prix

BAROKNÍ KOSTEL SV. ŠEBESTIÁNA V TŘEMEŠNÉ NA OSOBLAŽSKU

Abstract

The article describes the construction of the baroque Church of St. Sebastian in Třemešná in the Osoblažsk region in the so-called Moravian enclaves in Silesia in the period from 1730 to 1733. Franz Schwäbischer, a parish priest in Liptaň, who used the services of Felix Anton Hammerschmied, a court builder of the Elector, Archbishop of Mainz, Bishop of Wroclaw and Grand Master of the Teutonic Knights, Franz Ludwig von Pfälz-Neuburg in Nisa, was the initiator of the construction. Based on the comparison of the church in Třemešná with the church of St. Tomas in Dolní Domášov in the Jeseníky region, which was also built by Hammerschmied, this paper attempts to examine the characteristics of the personal style of this well-known builder.

Keywords: Czech Republic, Moravia, Moravian enclaves in Silesia, Třemešná, baroque, Church of St. Sebastian, 18th century, Felix Anton Hammerschmied

V obecném povědomí nemají části obyvatel českých zemí je sakrální architektura první třetiny 18. století spjata především s – učebnicemi i odbornými publikacemi vysoce hodnocenými – umělecky působivými vrcholnými stavitelskými kreacemi tzv. dynamického či radikálního (někdy radikálně dynamického)¹ baroka. Vynikající, až fascinující chrámy Kryštofa Dientzenhofera, stejně jako pozoruhodné, občas až bizarní realizace Jana Blažeje Santiniho-Aichela si tento obdiv nesporně zaslouží² a zasluhovaly si jej už v době svého vzniku, jak dokládá třeba množství nápodob, variací všelijak rozvíjejících jejich impulsy nebo objektů, které nezapřou ovlivnění těmito díly. Nelze ovšem přehlédnout, že v obraze celkového vývoje sakrálního stavitelství Evropy mezi polovinou 17. a koncem 18. století se jednalo o – nejen statisticky vzato – menšinový žánr, podobně jako v Itálii, odkud z díla zvláště Francesca Borrominiho a Guariniho vyvěrala inspirace českých radikálně barokních staveb. Hlavní evropský proud např. ve Francii, části Anglie i habsburské monarchie, stejně jako třeba v Polsku, Švédsku, Litvě, směřoval různými cestami ke klidné, důstojné, až „prísné“ architektuře ctící přehledný rád, jejíž základní konstrukční principy – zjednodušeně řečeno – mohla od pokročilé třetí čtvrtiny 18. věku využít architektura klasicistní.³ Na význam některých, zejména vídeňských skupin těchto uměreněji, zdánlivě tradičněji utvářených staveb pro formování podoby sakrálního stavitelství Moravy upozornila již řada badatelů, na příkladu proudu tzv. martinelliiovského

1 Petr MACEK – Jakub BACHTÍK, *Radikálně dynamická skupina a Kryštof Dientzenhofer*, in: J. Bachtík – R. Biegel – P. Macek a kol., Barokní architektura v Čechách, Praha 2015, s. 249–287.

2 Srov. třeba Eberhard HEMPEL, *Baroque Art and Architecture in Central Europe*, Baltimore – London 1965; Václav RICHTER – Zdeněk KUDĚLK, *Die Architektur des 17. und 18. Jahrhunderts*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity 21, řada uměnovědná F 16, 1972, s. 91–130; Zdeněk KUDĚLK, *Architektura*, in: I. Krsek – Z. Kudělka – M. Stehlík – J. Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 42–76; Mojmír HORYNA, *Dientzenhoferovská architektura jako osobní styl a obecný slohový fenomén*, in: M. Kapustka – J. Klípa – A. Koziel – P. Oszczanowski – V. Vlnas (edd.), *Slezsko. Perla v České koruně. Historie. Kultura. Umění*, Praha 2007, s. 255–287; Jan WRABEC, *Český proud ve slezské barokní architektuře*, in: M. Kapustka – J. Klípa – A. Koziel – P. Oszczanowski – V. Vlnas (edd.), *Slezsko. Perla v České koruně. Historie. Kultura. Umění*, Praha 2007, s. 289–311; Rostislav ŠVÁCHA, *Hlava páta. 1620–1780*, in: P. Kratochvíl (ed.) *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada. Architektura*, Praha 2009, s. 389–521, zvláště s. 446–503; přehledně např. Jiří T. KOTÁLK, *Architektura barokní, 10 století architektury 4*, Praha 2001, s. 28–33.

3 Opatrně třeba Z. KUDĚLK, *Architektura*, s. 72.

akademismu⁴ římského původu⁵ třeba Zdeněk Kudélka.⁶ Střídme, majestátní kostely tohoto směru, rozeseté po takřka celé Evropě, zahrnovaly jak špičková díla, tak množství skromnějších zjednodušených variant, dodnes tvorících stavební dominanty zemědělské krajiny a jejich vesnic.⁷ V české a moravské uměnovědné literatuře jim však bývá věnována mnohem menší pozornost, než imponujícím příkladům radikálního baroku. Jako jen náhodně vybranou ilustraci teze lze připomenout např. obsáhlou bibliografií proslulého břevnovského konventního kostela sv. Markéty v klášteře benediktinů v Břevnově na západním okraji dnešní Prahy od Kryštofa Dientzenhofera na jedné straně⁸ a chudobu odborné literatury vztahující se k architektuře kostela Všech svatých v Uhříněvsi na protilehlém jihovýchodním pražském okraji, který v letech 1740–1743 vystavěl podle projektu Jakuba Jiřího Halířka stavitele Tomáš A. Budil z Ríčan.⁹ A to při vědomí, že Halířkův návrh patří k velmi kvalitním, stylově vytríbeným a architektonicky působivým příkladům, zřetelně převyšujícím úroveň většiny barokních či zbarokizovaných kostelů v dnešní tzv. Velké Praze. Nejinak je tomu v tzv. českém Slezsku, kde je barokní sakrální architektura dosud poznána jen výběrově a mnohým příkladům střízlivého, „akademicky“ laděného baroka se zatím nedostalo větší uměleckohistorické pozornosti. K nim lze počítat i kostel sv. Šebestiána v Třemešné na západním okraji Osoblažska, dnes v okrese Bruntál [obr. 1].

*

Třemešná byla založena v osoblažském újezdu, náležejícím od první třetiny 13. století olomouckému biskupství, v údolí na horním toku potoka Mušlov (pravostranný přítok horní Osoblahy) kolem poloviny 13. století,¹⁰ původně v nadmořské výšce 355–380 m. Vznikla v místech vyklučeného lesa bez přímé vazby na starší osídlení. Kolonizační úkolu se hostil blíže neznámý lokátor, nejspíše Reinfried, jehož jméno – postupně zformované do podoby

4 K Martinelli zejména Hellmut LORENZ, *Domenico Martinelli und die österreichische Barockarchitektur*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 218, Wien 1991.

5 Srov. Aurora SCOTTI, Řím a Praha na počátku 18. století: vliv Akademie svatého Lukáše, *La Nuova Rivista Italiana di Praga VII*, 2002, s. 28–33.

6 Z. KUDĚLKA, *Architektura*, s. 55–58, 60; Zdeněk KUDĚLKA – Ivo KRSEK – Miloš STEHLÍK, *Osbobnost barokního umění na Moravě a ve Slezsku*, in: I. Krsek – Z. Kudélka – M. Stehlík – J. Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 172–173. Podobně J. T. KOTALÍK, *Architektura barokní*, s. 33. Srozumitelně výtečně shrnuty podal třeba R. ŠVÁCHA, *Hlava páta*, s. 424–425, 439.

7 Na rozdíly mezi venkovskými kostely na jedné straně a architekturou velkých městských, klášterních, poutních kostelů či dokonce katedrál, poukázal nedávno Rostislav ŠVÁCHA, *Typy venkovských kostelů v 17. století*, *Zprávy památkové péče* 77, 2017, s. 87–98. Viz též Jiří KROUPA, *Umělecká úloha, objednavatel a styl na Moravě doby barokní*, in: J. Kroupa, *V zrcadle stínů. Morava v době baroka 1670–1790*, Brno – Rennes 2003, s. 37–77; nebo Petr MACEK, *Klasicizující tendence a jejich místo v barokní architektuře*, *Průzkumy památek* 19/1, 2012, s. 55–62.

8 Zdeněk DRAGOUN – Pavel VLČEK – Václav VANČURA – Jáchym Dalimil ZÍTKO – Dana STEHLÍKOVÁ, *Břevnov, kostel sv. Markéty*, in: P. Vlček a kol., *Umělecké památky Prahy*. Velká Praha. A–L, Praha 2012, s. 55–64, s neúplným výčtem literatury na s. 64.

9 Dalibor PRIX (Jana TISCHEROVÁ – Zdeněk DRAGOUN), *Uhříněves, kostel Všech svatých*, in: D. Prix a kol., *Umělecké památky Prahy*. Velká Praha. M–U, Praha 2017, s. 798–802, bibliografie objektu na s. 804.

10 Gregor WOLNY, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften I. 4*, Brünn 1862, s. 341–343; Eduard RICHTER, *Zur Geschichte der Dörfer in der Enclave Hotzenplotz. Rewersdorf*, Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kaiserl. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 1870, s. 46–48, 52–53. Oba autorů shodně soudili, že Třemešná byla založena okolo roku 1245 (Wolny na s. 342, Richter na s. 48). Dále např. Otto WENZELIDES, *Heimatgeschichte. 4. Unsere Heimat in Stadt und Land*, Troppau 1922, s. 89–90; Ladislav HOSÁK, *Středověká kolonizace Osoblažska*, Časopis Slezského muzea, série B – vědy historické 14, 1965, s. 21–27.

Obr. 1: Třemešná, kostel sv. Šebestiána, celkový pohled od severovýchodu.

Foto Dalibor Prix, 2020.

Röwersdorf – poté ves nesla.¹¹ Lokátor rozmiřil pozemky ve 25 velkých lánů, v dlouhých souběžných pásech orientovaných kolmo k potoku, jejichž výměra se blížila franským lánům o rozloze 25,88 ha. V čele lánů potom bylo osadníky vybudováno asi 22 usedlosti rozložených v širokých nepravidelných odstupech ve dvou řadách proti sobě. Kromě nich zde vznikla rychta s větším přídělem půdy, krčmou, kovářem a dalšími remeslníky. Ves tím získala urbanistické uspořádání typické pro vyspělé kolonizační tzv. lesní lánové vsi.¹² To koresponduje s historickými údaji, které máme k dispozici. Podle tzv. závěti olomouckého biskupa Bruna z 29. listopadu 1267 byla Třemešná s dalšími osmi vesnicemi založena na biskupův podnět,¹³ tedy po přelomu ledna a února 1247, kdy Bruno s doprovodem překročil hranice Moravy. Asi

11 Ladislav HOSÁK – Rudolf ŠRÁMEK, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II. M–Ž*, Praha 1980, s. 616, 835.

12 Walter LATZKE, *Die Besiedlung des Oppalandes im 12. und 13. Jahrhundert*, Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 72, 1938, s. 117.

13 Jindřich ŠEBÁNEK – Saša DUŠKOVÁ (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V. 2 (1267–1278)*, Praha 1981, s. 75–82, č. 526; moderní překlad viz Richard PSÍK, *1267 závěť Bruna ze Schauenburku, olomouckého biskupa*, in: B. Przybylová (ed.), *Ostrava. Počátky a vývoj středověkého města*, Ostrava 2017, s. 10–15.

na podzim 1249, nejpozději koncem roku 1253, se území Třemešné dostalo do držení biskupa maršálka Helemberta de Turri. Od něj však Třemešnou s Liptaní, dalšími 12 láný půdy a vsí Szonów v Opolsku 2. června 1256 převzal nazpět biskup a Helembertovi místo toho svěřil 210 lánů země na Slavčínsku na jihovýchodní Moravě.¹⁴ Olomoučtí biskupové nadále propůjčovali části Třemešné svým manům v léno. Počátkem 14. století tak 6 lánů držel Hermann z Pavlovic a jiných 6 lánů synové Jindřicha Strussa.¹⁵ Asi v sedesátých letech 14. století se Třemešná dostala do rukou příslušníků původem slezského rozrodu Stošů a doloženě koncem roku 1388 byla celá ves manstvím vlivného Mikuláše Stoše z Hošťákov.¹⁶ Po Mikulášově smrti († po 25. červnu 1393) léno převzal jeho příbuzný, Jan Kapusta. Ten zesnul před 20. srpnem 1402, kdy biskup Jan Mráz předal odumřelé manství mírovskému purkraběti Zikmundovi.¹⁷ Další osudy vsi jsou poněkud nejasné. Zdá se, že Zikmund z Mírova odstoupil Třemešnou Burchardu Stošovi z Chrastelova, který 25. května 1407 prodal osírelou rychtu se třemi lány, krčmou, mlýnem, řeznickou, pekařskou lávkou a kovářem Petrovi z Liptaně, jenž tak nahradil staršího rychtáře Petra, doloženého zde v letech 1397–1399.¹⁸ Nějaká práva na Třemešnou však získal také Jan z Vladěnína, který je odprodal se souhlasem biskupa Konráda II. 30. ledna 1413 opět Burchardu Stošovi.¹⁹ Krnovský zemský komorník Burchard Stoš skonal nedlouho před 1. říjnem 1426 a v držbě třemešenského léna jej vystřídal jeho syn Jan Stoš z Chrastelova, jenž 25. června 1437 složil do rukou biskupa Pavla z Miličína manský slib.²⁰

Ve všem ve středověku vznikl farní kostel. Eduard Richter se domníval, že jej založil již Helembert de Turri mezi lety 1245–1256, získal k němu od biskupa patronátní právo a měl povinnost provoz kostela zajistit strychem polí.²¹ Chatrně dochované středověké písemnosti neumožňují to potvrdit, v hlavních obrysech to však asi bude pravda. Z kresby Friederika Bernharda Wernhera, pořízené mezi lety 1715–1730, víme, že ještě počátkem 18. století v Třemešné na ohrazeném hřbitově dostupném branou s pozdně renesanční obloučkovou atikou, tyčil velký zděný kostel s obdélnou lodí a stejně vysokým, patrně přímou zdí ukončeným presbytářem, vyztužený odstupněnými opěráky na východních nárožích jak lodi, tak presbytáře.²²

Po roce 1437 relevantní zprávy o dějinách Třemešné nebo o tamním kostele dlouho nemáme. Ves asi v druhé polovině 15. století zpustla. Kdy a za jakých okolností se tak stalo, nevíme;

14 Jindřich ŠEBÁNEK – Saša DUŠKOVÁ (edd.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V. I (1253–1266)*, Praha 1974, s. 146–148, č. 80.

15 Karl LECHNER (ed.), *Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz. I. Belehnungsbücher*, Brünn 1902, s. 7.

16 Tamtéž, s. 16–17; Pavel KOUŘIL – Miroslav PLAČEK, *Dvě neznámé drobné středověké fortifikace na Bruntálsku*, Časopis Slezského muzea, série B – vědy historické 34, 1985, s. 193–200, autoři soudili, že Třemešnou drželi Stošové už počátkem 14. století.

17 Vincenz BRANDL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens. XIII. (1400–1407)*, Brünn 1897, s. 224–225, č. 215.

18 Berthold BRETHOLZ (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens. XV. Nachträge 1207–1408*, Brünn 1903, s. 394, č. 452; Karl LECHNER (ed.), *Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz. II. Lehengerichtsbücher*, Brünn 1902, s. 190, 195, 205.

19 Karl LECHNER (ed.), *Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz. II. Lehengerichtsbücher*, Brünn 1902, s. 36.

20 Karl LECHNER (ed.), *Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz. I. Belehnungsbücher*, Brünn 1902, s. 42.

21 E. RICHTER, *Zur Geschichte*, s. 48.

22 Adam WIECEK, Česká města v kresbách B. B. Wernera, Časopis Slezského muzea, série B – vědy historické 6, 1957, s. 1–13, obr. 46 na s. 41 v příloze.

Eduard Richter se domníval, že k tomu došlo už v roce 1431 v důsledku husitského tažení na Opavsko a do Slezska.²³ Teprve 3. listopadu 1535 pověřil olomoucký biskup Stanislav Thurzo osobažského měšťana Lukáše Reynische, aby osídlení obnovil. Reynisch měl zajistit nové osadníky, měly být vystavěny domy a po dobu deseti let, tj. do roku 1545, měl být odpustěn roční plat čtyř zlatých, dosud z pusté vsi odváděný do biskupské komory.²⁴ Nové rozmněření Třemešné a její osídlení bylo mnohem velkorysejší, než tomu bylo ve středověku. Uprostřed vsi, pod kostelem a při rybníčku se rozložila velká rychta (později čp. 1, přestavěná 1808–1809), kterou od roku 1536 držel Nikel Speil.²⁵ Takřka celou délku katastru podél potoka sledovaly dvě řady celkem 39 selských a 27 zahradnických usedlostí, 2 chalupy, krčma a mlýn. Do roku 1570 se podařilo osídlení stabilizovat, i když v okrajových partiích ještě pokračovalo klučení lesů a nově byl zřízen velký hospodářský dvůr.²⁶

Konsolidace vsi dovolila koncem sedmdesátých let 16. století pomýšlet též na renovaci kostela a osadníci se zmohli i na přístavbu zděné hranolové věže představené před osu západní zdi lodi. Tuto věž zaznamenal Wernherův kreslený pohled na kostel z let 1715–1730²⁷ a její spodní část do výše pátého vnitřního podlaží se dochovala dodnes. Přízemí kryje renesanční křížová klenba. Do patra ústí z jižní strany původní dřevěný obdélný portál s okosenou hranou. Okosení dole ukončuje typicky renesanční odsazené seříznutí. Věž v této úrovni byla spojena mohutnou arkádou s kruchtou v západní části zaniklé lodi. Z druhého patra vedl původně segmentově překlenutý, dnes zaslepěný průchod do podkroví starého gotického kostela. Datování napomohl dendrochronologický průzkum Tomáše Kyncla z roku 2006, který potvrdil, že trámy stropu v prvním patře byly zhotoveny z dubů kácených po roce 1566.²⁸ Upřesnění potom přinesl záZNAM v urbáři osobažského a ketřského statku olomouckého biskupství, sepsaný na pokyn biskupa Stanislava Pavlovského 27. února 1580. V něm bylo poznámeno, že při starším kostele se toho roku staví věž.²⁹ Od této úrovni výše byla věž sekundárně přestavěna v roce 1780 za finanční podpory dědičného rychtáře Johanna Grosse a jeho manželky Marie Johannny, rozené Bradelové, úsilím tehdejšího kaplana Josepha Winklera a liptaňského faráře a osobažského viceděkana Antonia Rudolpha.³⁰ Stavbu provedl krnovský stavitec Johann Mi-

23 E. RICHTER, *Zur Geschichte*, s. 48.

24 Tamtéž, s. 48.

25 Tamtéž, s. 47.

26 Srov. Zemský archiv v Opavě (dále ZA v Opavě), pobočka Olomouc, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, inv. č. 2493, sign. K Ib 2/4 (urbář z roku 1580), pag. 124–154; úřádkovit Adolf TUREK, *K místopisu Osobažska* v 16. století, Časopis Slezského muzea, série B – vědy historické 13, 1964, s. 13–16; též Adolf TUREK, *Poněmcování Opavska v 16. a 17. století. IV. Mezi Opavicí a Pštinou*, Slezský sborník 48, s. 182.

27 A. WIECEK, Česká města, obr. 46 na s. 41 v příloze.

28 Náležová zpráva z 20. října 2006 vymezila dobu smýcení stromů do intervalu let 1566–1589; srov. Dana KOUŘILOVÁ – Hana PAVELKOVÁ, *Třemešná, farní kostel sv. Šebestiána. Krov nad lodí a presbytářem. Konstrukční schéma. Dokumentace nálezových situací při sanaci krovové konstrukce nad presbytářem a částí lodi*, Náležová zpráva OPD, Ostrava 2009. Nepublikovaný strojopis uložený v archivu NPÚ, ú.o.p. Ostrava, sign. 001193; Lucie AUGUSTINKOVÁ, *Sakrální architektura 2. poloviny 16. a počátku 17. století na území Moravskoslezského kraje. Katalog*, disertační práce, ČVUT Praha, Fakulta architektury, Ostrava 2013, s. 509–511. Za cenné konzultace ohledně dřevěných konstrukcí v kostele děkuji Daně Kouřilové a Haně Pavelkové.

29 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, inv. č. 2493, sign. K Ib 2/4 (urbář z roku 1580), pag. 154: „W tee wsy gesti Kostel ku kderemuz take nietco Roly a kus lesu nalezij Vzytky ze tee roly a toho lesu spravu dawagy ze ku kostelu obraczeji Tak yakz pak nyny przy nie wiez stawieg.“

30 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, č.j. 8/1780; Státní okresní archiv Bruntál (dále SOKA Bruntál), fond ŘKFÚ Třemešná, inv. č. 6, sign. II.c, nečíslované folio. Srov. i záZNAM inventáře z roku 1812, SOKA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, inv. č. 1, fol. 18. Liptaňský farář souběžně na základě žádosti konzistoři

hatsch se sedmi tovaryši a zastřelení věže krnovský tesařský mistr Wenzel Sitta, který po slavnostní mši 20. června 1780 osadil na vrchol věžní střechy pozlacenou makovici.³¹ Na věži tehdy byla zaslepena starší okna se segmentovými záklenky a do zazdívek vložena menší oválná okna a výše osazeny hodiny, nahrazené v roce 1900 novými z dílny Františka Moravuse z Brna v ceně 630 zlatých.³² Bližší prohlídka vnitřního zdíva horního patra věže přitom prozrazuje ještě další zásahy v nejvyšší úrovni. Ty lze spojit s lety 1816–1817, kdy konečně po značných redukcích a úpravách byla realizována část prací navržených už roku 1812 arcibiskupským inženýrem a architektem Johannem Sarkanderem Thalherrem. Z Thalherrova dochovaného plánu a související spisové dokumentace v brněnském provinčním stavebním ředitelství víme, že projekt korigoval 7. srpna 1815 v Opavě krajský inženýr Johann Anton Englisch, ale teprve 5. října 1815 schválil v Brně inženýr provinčního ředitelství Benesch, přičemž práce omezené hlavně na pokrytí střech kostela a věže v ceně 1.762 zlatých 19,5 krejcaru, úpravu oken nejvyššího patra věže a změnu jejího zastřelení, včetně posunutí hodinových ciferníků, byly odsouhlaseny v Brně 3. října 1817.³³

V blíže neupřesněné době po roce 1580 a před rokem 1631 kostel v Třemešné ztratil statut farářského kostela a stal se filiálkou fary v sousední Liptani.³⁴ Údajně se tak stalo v důsledku příklonu obyvatel k luteránství, podle Řehoře Wolného roku 1584, ovšem podle Eduarda Richtera až 17. prosince 1625.³⁵ Ať tak či onak, do barokní éry po třicetileté válce vstupovala biskupská komorní ves Třemešná se starým gotickým jednolodním kostelem doplněným masivní hranolovou kamennou renesanční věží, od roku 1631 spravovaným nově instalovaným liptaňským farářem Ondřejem Václavem Gromem.³⁶

*

Středověký kostel sv. Fabiána a Šebestiána v 17. století v nevlídných dobách končící třicetileté války trpěl zanedbanou údržbou a následnými statickými poruchami. Nezbytné opravy zanechaly stopy ve věži, v níž v patře se zvonovou stolicí byly osazeny trámy obnoveného stropu, zhotovené z dubů kácených po roce 1645 a před rokem 1668, nejspíše v padesátých letech. Navíc se starý kostel zdál tehdejším obyvatelům i liptaňskému faráři malý. Děkanské matriky sice stav objektu nijak blíže nekomentovaly, jak roku 1672, tak v roce 1691 jen stroze poznamenaly, že nekonsekrovaný filiální kostel sv. Fabiána a Šebestiána disponuje toliko jedním oltářem, dvěma zvony a základními liturgickými předměty.³⁷ Ale záměrem kostel důkladně pře-

³¹ z 20. dubna 1780 nechal Mihatschem posoudit popraskané klenby v kostele a následně je opravit, přičemž jej označil jako „zkušeného architekta“; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, č.j. 30/1780: „...peritos Architectos...“

³² SOKA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, inv. č. 1; opis z roku 1842, fol. 3; SOKA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, inv. č. 1, fol. 14r–14v.

³³ SOKA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, inv. č. 1, fol. 32.

³⁴ Moravský zemský archiv v Brně, fond B 18 Provinční stavební ředitelství, kart. 13, inv. č. 1025, sign. 844/1817. Za upozornění na fondy brněnského guberniálního stavebního ředitelství děkuji Pavlu Šopákoví.

³⁵ Srov. ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, inv. č. 129, fol. 39: „*Data Inuestitura Domino M. Andreiam Venceslao Gromus pro Parochia in Libenthal cum adiunctis duabus filiabus, quarum altera in Beysack et altera in Roberstorff situs sunt...*“

³⁶ G. WOLNY, *Kirchliche Topographie*, s. 342; E. RICHTER, *Zur Geschichte*, s. 52.

³⁷ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, inv. č. 129, fol. 39; G. WOLNY, *Kirchliche Topographie*, s. 342. K faráři též Petr TESAŘ, *Seznamy komunikantů ve farním kostele v Liptani*, in: M. Kouřílová (ed.), *Znamení vertikál. Církevní a náboženský život českého Slezska od středověku po první světovou válku*. Slezsko: Lidé a země III, Opava 2013, s. 460.

³⁸ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, inv. č. knihy 212, fol. 11–13; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond

stavět a renovovat se už v roce 1681 intenzivně zabýval Johann Ignaz Spiller, který se 3. října 1673 far ve Vysoké a Liptani ujal na základě presentace biskupa Karla z Liechtenstein-Castelnoru.³⁸ Dne 4. září 1681 žádal olomouckou konzistoř o stavební povolení a zevrubně se rozespal o objektu jako o stásněném, potemnělém, hrozícím zřícením, u něhož byly v desolátním stavu hlavně střechy. Rekonstrukci prý již předjednal s osoblažským hejtmanem a podrobne probral s nejmenovaným zedníkem (stavitelem) a tesařským mistrem. Chtěl opravovat zdi, podlahy, krovu a střešní pláště, vyjednával i s truhlářem, zřejmě o pořízení nového oltáře, a nezapomněl ani na kovářské práce. Stavitel odhadl náklady na 200 zlatých, tesař na 70 zlatých, další výdaje si měl vyžadat kámen pro dlažby, potřebná prkna a dříví, jež mělo být s hejtmanovým svolením vzato z biskupského lesa.³⁹

Nevíme, co vše se podařilo realizovat, třemešenský kostel však zůstal v očích svých uživatelů i nadále stavbou ze starých časů, jejíž vzhled asi málokoho naplňoval pýchou, naopak faráře, rychtáře i osadníky zaměstnával věčnými starostmi o údržbu a opravy. K radikálnímu řešení se odhodlal až v polovině dvacátých let 18. století další liptaňský farář a duchovní správce kostelů ve Vysoké a v Třemešné, Franz Joseph Schwäbischer, který 15. května 1715 nahradil zesnulého Johanna Georga Scholze.⁴⁰ Dne 18. června 1725 předložil olomoucký generální vikář, oficiál, sufragán olomoucké katedrály a znojemský arcijáhen František Julián hrabě z Braidy a z Ronseco, konzistoři k projednání žádost faráře Schwäbischera o souhlas s novostavbou kostela v Třemešné. Farář sděloval, že svatyně je ve špatném stavebním stavu a již nepomáhají ani obvyklé opravy. Novostavbu, ilustrovanou příloženými, dnes nezvěstnými výkresy (*praesentem delineationem*), spatřoval jako nevyhnutelnou. Podrobne popsal stav pokladen kostelů v Třemešné i ve Vysoké a zdůraznil, že zesnulý osadník v Třemešné, Johann Merfort, odkázal 1.000 zlatých na výstavbu nového chrámu.⁴¹ To byl argument, který jinak šetrnou konzistoř, jež po četných zkušenostech asi nepřikládala valného významu eufemistickému farářovu lichení ochoty farníků podílet se na novostavbě, přiměl 15. října 1725 ke kladnému opatrnému vyjádření, jež naformuloval assessor Leopold Fuchs.⁴² Před Vánočemi 1725 se do záležitosti vložil osoblažský děkan, který konzistoři zdvořile připomněl, že farář Schwäbischer úřadu již opakovaně psal a osvětlil další detaily ze zamýšleného financování stavby. Konzistoř se pokoušel přesvědčit i poukazem, že žádost o dříví z biskupských lesů byla Ottou hrabětem ze Schrattenbachu akceptována a osoblažský hejtman jen čeká na pokyn, že smí káçet. Připomněl, že hrabě Hodic z Jindřichova již delší čas dluží kostelu ve Vysoké cihly v hodnotě 500 zlatých, které by bylo možno využít, i to, že k nashromážděnému obnosu 1.984 tolarů 6 grošů a 6 denárů lze přidat i donaci 300 zlatých od třemešenského sedláka a obchodníka s vínem Johanna Friedericha Merforta. Stav kostela vylíčil v chmurných barvách; temný svatostánek prý hrozil zřícením, prkenný strop (v lodi) byl propadlý, i po opravách při bohoslužbách údajně děravou střechou pršelo na faráře sloužícího u oltáře, a kdyby přišla vichřice, stavba jistě nevydrží. Za nezbytnou považoval i rekonstrukci zchátralé hřbitovní zdi. Ve snaze obměknit konzistoř však poznamenal, že kostelní kamenná věž je v pořádku, čímž naznačil její možné

⁴⁰ ACO, inv. č. knihy 213, fol. 23; G. WOLNY, *Kirchliche Topographie*, s. 342.

⁴¹ G. WOLNY, *Kirchliche Topographie*, s. 348.

⁴² ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 1941, sign. Ba 888, 4.389; za upozornění na dopis farář Spillera, sepsaný ve Vysoké, děkuji Petru Tesařovi.

⁴³ G. WOLNY, *Kirchliche Topographie*, s. 348–349.

⁴⁴ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, č.j. 24/1725.

⁴⁵ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1.

zachování a tedy zlevnění plánované akce.⁴³ Počátkem roku 1726 již farář disponoval podrobným rozpočtem, který 4. února zaslal konzistorii s komentářem a poznámkou, že – doslova žalostný – stav kostela není důstojný božího domu.⁴⁴ Zájem dobrodinců o kostel reflektovala i další měšťanské fundace Johanna Friedericha Merforta a jeho choti Anny Rosiny ve výši 100 rýnských zlatých.⁴⁵ Faráři, jehož trpělivost napínala zdlouhavá jednání s biskupským úřadem, jistě pozvedla náladu zpráva z 19. srpna 1728, že sama konzistorie chce přispět, byť jen symbolickou částkou 20 zlatých⁴⁶ i to, že veřejná sbírka probíhala slabě; nakonec vynesla úctyhodných 1.240 zlatých 30 krejcarů a 1 denár, což se subvencemi rodiny Merfortů ve výši 800 zlatých už tvořilo téměř poloviční podíl z celkového nákladu údajně 4.500 zlatých.⁴⁷

Stavba byla zahájena v roce 1730 a uzavřela ji benedikce novostavby osoblažským děkanem Josephem Pfaffenzellerem 25. ledna 1733, vykonaná na základě konzistoriálního souhlasu z 9. prosince 1732.⁴⁸ Dne 20. března 1733 děkan Pfaffenzeller podal konzistorii zevrubnou souhrnnou zprávu o stavbě a přiložil rozpočty s dopisem faráře Schwäbischera, v němž bylo podrobně popsáno, co vše stavbu prodloužilo a hlavně prodražilo oproti původním návrhům.⁴⁹ Děkanova poznámka, že vznikly dluhy i návrh způsobu jejich úhrady, zbystrily pozornost biskupského úřadu. Konzistoriální kancelář pečlivě porovnávala původní i výsledné rozpočty, úředníci dva roky přepočítávali jednotlivé položky, a protože zjištěné diference byly nemalé, rozvinula se čilá výměna zpráv, pokynů a všelijakých vysvětlení mezi úřadem, děkanem a farářem. Tu 10. března 1735 konzistorie rázně uzavřela nekompromisním požadavkem, aby farář neprodleně dodal přesné výkazy a všechna vydání bezpečně doložil.⁵⁰ Dne 17. března 1735 využil děkan Joseph Pfaffenzeller příležitosti, že úřadu musel objasňovat pohoršující událost spojenou se znesvěcením hostie blíže neupřesněnými starými nekatolíky v Třemešenském kostele a před oficiálem celou stavební akci v Třemešné chválil a vyzdvihoval, jak nový kostel prospěl duchovní situaci ve vsi.⁵¹ To sice biskupský úřad mlčky přešel, ale protože někdy tou dobou dorazily i nové účty od faráře Schwäbischera se spoustou přiložených dokladů (konzistorie o nich jednala 29. března),⁵² pozornost úředníků byla přesměrována k nim a Třemešná šťastně unikla potenciálnímu nebezpečí rozpotátnání „honu na čarodějnici“. Ostatně, po trýznivých zkušenostech ze Šumperska z konce 17. století byli olomoučtí biskupští úředníci spíše vděční za každou kauzu, kterou se podařilo v tichosti urovnat domluvami a přehrabováním ve Schwäbischerových útech jim jistě připadalo bezpečnější.

Těžko dnes říci, zda vzdělaný a nemalým kulturním rozhledem disponující farář Schwäbischer byl dyskalkulikem, měl chaos v účetnictví, anebo se konzistorie dostala na stopu nějakým machinacím. V každém případě však pečlivosti konzistoriálních byrokratů vděčíme za to, že stavba nového kostela v Třemešné patří k nejlépe dokumentovaným případům v rámci dochovaných archivních dokladů vztahujících se k barokním chrámům českého Slezska. Farář

43 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, č.j. 12/1725, list z 20. prosince 1725.

44 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, č.j. 6/1726.

45 SOKA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, inv. č. 45, sign. IV/b, fol. 1.

46 Srov. ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, č.j. 24/1733.

47 SOKA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, inv. č. 6, sign. II.c, fol. 2.

48 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, č.j. 24/1733.

49 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, č.j. 24/1733 a vložený dopis a příloha.

50 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, č.j. 19/1735 a příloha.

51 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, č.j. 19/1735 a příloha.

52 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, č.j. 19/1735 a příloha.

totíž do Olomouce odeslal veškeré kvitance vyplacených částek ve dvou sériích, na nichž se přitom částky nejednou neshodovaly. Díky tomu víme, že kovář Johann Kreiss z Třemešné na stavbu už v roce 1730 dodával nejen zednické a kamenické náradí, okovával lopaty, ale i to, že např. zabezpečil vrata stodoly, v níž byly uskladněny po dobu stavby cihly, aby nebyly rozkradeny. V letech 1730–1732 vyhotovil pro stavbu potřebné skoby, háky, táhla, hřebíky, brousil opotřebované sekáče a majzlíky, vykoval motyky a sekery potřebné pro vyklučení staveniště atd.⁵³ Na pracích se podílel i jeho syn Johann Kreiss mladší, který 10. září 1734 kvitol úhradu pohledávky ve výši 52 zlatých a 51 krejcarů.⁵⁴ Vápnou na stavbu dodal v několika várkách Johann Heinrich Stenzel z Velkých Kunětic ve Slezsku. Naposledy účtoval 30. června 1731.⁵⁵ Menší dodávky vápna zajistili Kašpar Klein ze Supíkovic a Michael Hanke ze Staré Červené Vody,⁵⁶ ale hlavním dodavatelem po Stenzelovi se od léta 1731 stal velkokunětický dědičný šoltýs Heinrich Pfitzner.⁵⁷ Cihly pro kostel pánil nejprve v letech 1730–1731 Christian Haberancek z Rovné na Hlubčicku a na staveniště jich doručil jednou 19.000 a podruhé 61.400,⁵⁸ později už je zvládli dodávat ve vysokém počtu místní výrobci – Heinrich Gross a Heinrich Krawutschke; na stavbu kostela přispěli 89.800 cihlami.⁵⁹ Stavební dříví zajistil Michael Klosse z Čakové,⁶⁰ zbytek byl pokácen v biskupských lesích na Osoblážku. V říjnu 1732 si zámečnické práce v ceně 19 zlatých účtoval zámečnický mistr z Osoblahy, Johann Georg Beymann.⁶¹ Od 20. ledna 1733 si nechal proplatit provedené terčíkové zasklení kostelních oken albrechtický sklár Andreas Scholz. Je proto známo, že loď a presbytář měly deset oken, z nichž každé obsahovalo 300 skleněných terčíků, dvě malá okna sakristie však spotřebovala jen po 22 terčících každé a 62 krejcarů stála neupřesněná doplňková práce.⁶² Revidované vyúčtování z 2. června 1733 ovšem sděluje, že ve skutečnosti inkasoval Andreas Scholz jen 105 zlatých 30 krejcarů a s dílem mu pomáhal Johann Georg Scholz.⁶³ Jak se stavba chýlila ke konci, v archiváliích se objevila i jména mistrů, kteří se uplatnili teprve v pokročilejší fázi vzniku kostela. Dne 19. dubna 1733 podepsal vlastnoručně kvitanci na 50 zlatých za zhotovení

53 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, kvitance A, B, C, E, rozpočet D; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, kvitance A, C, D, E, neevidovaná kvitance z 9. června 1731.

54 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, kvitance ☀.

55 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, kvitance A, B, C; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, kvitance A, B, C, O.

56 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, kvitance D; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, kvitance D (Kašpar Klein); ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, kvitance F; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, kvitance F (Michael Hanke).

57 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, kvitance A, D, E, G, H, K, M; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, kvitance E, G, H, I, K, L, M, N, P.

58 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, kvitance ♀; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, kvitance ♀.

59 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, kvitance ♀; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, kvitance ♀.

60 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, kvitance ☀; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, kvitance ☀ s přípisem faráře, že bylo vyplaceno jen 26 zlatých 18 krejcarů místo Klossem původně požadovaných 31 zlatých 18 krejcarů.

61 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4731, sign. G-1, kvitance ♂.

62 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, neevidovaná kvitance na celkem 112 zlatých.

63 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, kvitance O.

svatostánu bruntálský sochař a řezbář Sebald Kappler,⁶⁴ 23. října 1733 potvrdil kamenický mistr Carl Schlein ze slezské Nisy příjem 48 zlatých za kamenické dílo v kostele v Třemešné,⁶⁵ včetně portálů, které se v kostele dochovaly, a 5. září 1733 písemně přiznal i tesařský mistr Elias Gross z Třemešné, že inkasoval 178 zlatých za tesařské práce provedené podle předchozí smlouvy s farárem.⁶⁶ Také Grossovo dílo lze na kostele dodnes obdivovat, jeho důkladně provázané, konstrukčně sice archaicky působící, ale důmyslné a typologicky velmi cenné krov nad presbytářem a lodí se z větší části dochovaly, a to včetně Grossovy autorské signatury a letopočtu (: *E.G. ANNO 1733 B.M.*) na středové vaznici.⁶⁷ [obr. 2]

Obr. 2: Třemešná, kostel sv. Šebestiána, krov presbytáře, signatura Eliase Grosse a datace na středové vaznici.

Foto Dalibor Prix, 2005.

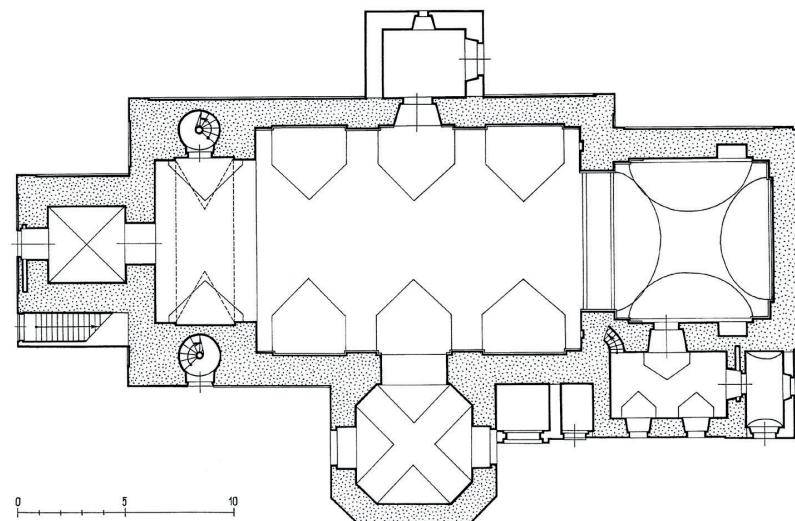
⁶⁴ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1. Ke Kapplerovi zejména Bohumír INDRA, *Malíři a sochaři v Bruntále od poloviny 17. do poloviny 19. století*, Časopis Slezského muzea, série B – vědy historické 34, 1985, s. 276; Bohumír INDRA, Život a dílo opavského barokního sochaře Johanna Georga Lehnera. *Příspěvek k dílu Umělecké památky Moravy a Slezska*, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 41, 1992, s. 35; Miloš STEHLÍK, *Sochařství*, in: I. Krsek – Z. Kudělka – M. Stehlík – J. Válka, Umění baroka na Moravě a ve Slezsku, Praha 1996, s. 105; hlavně Marie SCHENKOVÁ – Jaromír OLŠOVSKÝ, *Barokní malířství a sochařství v západní části českého Slezska*, Opava 2001, s. 24, 132–133, 179; Jaromír OLŠOVSKÝ, *Barokní sochařství v rakouském Slezsku (1650–1800)*, disertační práce, Masarykova univerzita v Brně, Filosofická fakulta, Brno 2006, s. 36, 114–115; všebe bez reflexe Kapplerovy práce pro Třemešnou.

⁶⁵ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1.

⁶⁶ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, kvitance B.

⁶⁷ Blíže D. KOUŘILOVÁ, – H. PAVELKOVÁ, *Třemešná, farní kostel sv. Šebestiána*.

V letech 1730–1732 tedy byl v Třemešné vystavěn nový barokní kostel, benedikovaný 25. ledna 1733,⁶⁸ který do západního průčelí integroval starší renesanční věž,⁶⁹ což je – mimo jiné – dodnes patrné v podkově, kde postranní křídla západního štítu od tělesa věže oddělují spány, přičemž na věži se uchovaly v podkově patrné starší omítky prozrazující, že renesanční střecha lodi strženého gotického kostela se k věži přimykala nejspíše polovalbou. Do věže byl převěšen starší zvon sv. Jana Křtitele z roku 1638, pořízený nákladem obce v rámci stabilizace poměrů koncem třicetileté války.⁷⁰ Datum dokončení stavby dodnes připomíná reliéfní štukový letopočet v suprafenestře východního slepého okna presbytáře. Novostavba se vyznačuje jednoduchým půdorysem; na obdélnou lodi na východě navazuje užší, přibližně čtvercový presby-

Obr. 3: Třemešná, kostel sv. Šebestiána, náčrt půdorysu.

Zaměření a kresba Dalibor Prix, 2002.

tář. Bez archeologického výzkumu není jasné, nakolik napodobil dispozici staršího gotického kostela. Ke středu jižního boku lodi se přimyká kvadratická nižší kaple sv. Anny, s okosenými

⁶⁸ G. WOLNY, *Kirchliche Topographie*, s. 342, ovšem uvedl jako dobu stavby rok 1736. Původ tohoto omylu lze v dochovaných písemnostech vysledovat k inventáři sepsanému 6. prosince 1805 farářem Karlem Gleissnerem; SOKA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, inv. č. 1, fol. 3; viz i ZA v Opavě, fond Zemská vláda slezská v Opavě, inv. č. 55, pag. 211.

⁶⁹ Výstižně to shrnul popis v děkanské matrice z roku 1771; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, inv. č. knihy 214, fol. 157; též už dříve kniha kostelních počtů z let 1747–1823, SOKA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, inv. č. 6, fol. 2.

⁷⁰ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, inv. č. knihy 214, fol. 157.

Obr. 4: Třemešná, kostel sv. Šebestiána, římská výtvarná výzdoba obou lodi. Foto Dalibor Prix, 2005.

nadokenní římsou. Plochu supafenestry pokryl subtilní štukový rostlinný dekor kolem centrální kartuše a již zmíněný letopočet. Okno zvýrazňuje posvátný presbytář s oltářem uvnitř. Majestátní východní průčelí kostela obrácené k ose vsi a k dědičné rychtě, jehož monumentalitu podtrhovalo zasazení kostela do svahu klesajícího k východu, stavitel korunoval střídáním, kruhovou úsečí završeným štítem s postranními volutami. Když už jej šetrná konzistorie s farářem tedy přiměla k ponechání starší západní věže, vytvořil úspornými prostředky alespoň novou dominantní východní frontu kostela. Její působivost zvýrazňoval obraz Panny Marie zasaze-

71 Kaple začala plnému liturgickému provozu sloužit až v červnu 1750, kdy portatille jejího oltáře posvětil sufragán vratislavského biskupství, František hrabě z Almesloe, svobodný pán z Tappe; SOkA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, inv. č. 1, fol. 31v.

72 K pojmu „jednoduchost“, „skromnost“, „prostota“ u barokních kostelů 17. století R. ŠVÁCHA, *Typy venkovských kostelů*, s. 87–90.

73 SOkA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, inv. č. 1, fol. 19v. V severní řadě oken je ovšem mezi ornamentálními okenními výplněmi i sklonbalou s postavou sv. Karla Boromejského z roku 1912.

74 Druhé okno (počítáno od východu) v jižním boku lodi teprve sekundárně zakrylo kolem roku 1780 pozměněné zastřešení kaple sv. Anny.

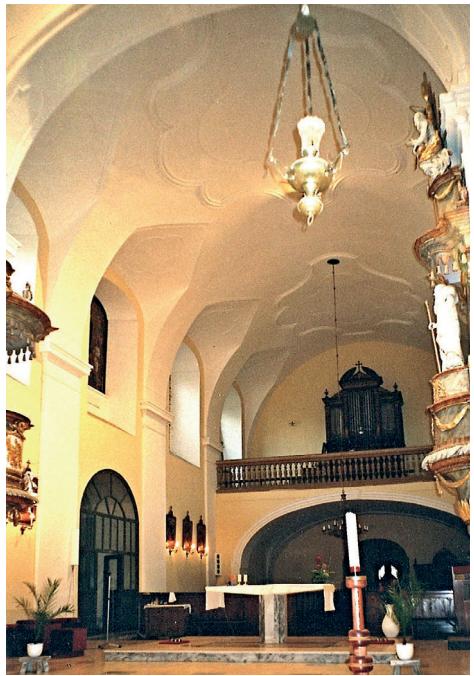
nárožími, jež společně s koutovými vyzdívky uvnitř dovolily interiéru působit jako oktagonální centrála.⁷¹ Barokní jádro doplňuje na jižní straně presbytáře přízemní obdélná sakristie s dvěma okny na jihu a vstupem na východě, jehož portál z dílny Carla Schleinea zajišťovala zevnitř závora, po které se dochovaly kapsy ve zdivu. [obr. 3]

Exteriér kostela působí neanejvýš stroze.⁷² Vysoké hranolové hmotě lodi odpovídá shodně vysoký presbytář. Vnější stěny obou základních dispozičních těles svírají jen prosté plynkté lisénové rámce s čtvrtkruhovými výplněmi horních koutů. Podobně stroze vyhliží desítka obdélných oken s odsazeným stlačeným půlováným záklenkem, lemovaných jen maltovými plochými šambránami s tenkým vnějším páskem a vyplňených novějším ornamentálně zdobeným zasklením z let 1910–1913.⁷³ V presbytáři jsou v oknech vsazeny figurální sklonbalby s postavami sv. Františka z Assisi na jihu a sv. Antonína Paduánského z roku 1910 na severu. Lodě osvětluje osm oken v bočních zdech,⁷⁴ presbytář dvě okna, jedenácté východní okno bylo od počátku slepé, ale zevně zdůrazněné štukovým rámem s iluzivním klenákem a suprafenestrou pod jemně profilovanou

ný do velké niky⁷⁵ s odsazeným stlačeným záklenkem ve středu štítu, opakující motiv slepého okna pod ním.

Stejně střídán je artikulován i vnitřek kostela. Lodě je sklenuta lehce stlačenou valenou klenbou se čtyřmi dvojicemi protilehlých pětibokých výsečí. Klenba vyrůstá z plynktých pilastrů s precizně modelovanými, bohatě profilovanými římsami. [obr. 4] Prsa klenby pokryla konkav-konvex tvarovaná štuková zrcadla, dnes bez malované výzdoby. Presbytář je završen kupolově působící plackovou klenbou osazenou na mělkých koutových pilastrech, opět s prázdným štukovým zrcadlem opakujícím propořečně upravené kompoziční principy zrcadel z lodi. Do západního pole lodi byla vsazena stlačeným půlováným obloukem otevřená varhanní kruchta. [obr. 5]

Střízlivý, až stroze utvářený interiér se vyznačuje perfektně promýšlenými proporcemi, jež mu propůjčují důstojný a nečekaně monumentální dojem. Tím se kostel v Třemešné vzdaluje většině soudobých barokních sakrálních novostaveb české Slezska, které obvykle působí mnohem členitěji díky systému vtažených polopilířů (tzv. *Wandpfeilerhalle*). A lze konstatovat, že se vlastně vzdaluje vůbec běžným představám o barokní architektuře první poloviny 18. století v českých zemích. Svými klasickými proporcemi jako by předjímalo stavební koncepty bližší klasicistnímu duchu, jenž ale v celé habsburské monarchii převládl až na sklonku 18. století a v širším okolí Třemešné, respektive na Opavsku, teprve okolo roku 1800.⁷⁶ Samozřejmě nelze zapomínat, že tato úspornost stavby byla diktována omezenými fi-

Obr. 5: Třemešná, kostel sv. Šebestiána, pohled do lodi směrem k západu. Foto Dalibor Prix, 2005.

75 Mariánský obraz ve vnějším hlavním průčelí zmínil inventář kostela z roku 1812; SOkA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, inv. č. 1, fol. 17: „...an auisseren Haubifronte unter dem Bildniß Mariä...“ Východní průčelí kostela, opakován označované v pramenech jako „Hauptfronte“ nebo „Frontispicium“ (např. SOkA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, inv. č. 1, fol. 18), bylo opakován renovováno třeba roku 1780, v roce 1832 a po vichřici v červenci 1836, kdy opravy řídil krajský inženýr Johann Anton Englich z Opavy, jenž 12. července 1836 podepsal protokol z místního šetrení, 4. září 1836 si účtoval diety a doplatek za vykonanou činnost mu farář Karl Rupprecht dlužil ještě 30. ledna 1838; SOkA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, kart. 1, inv. č. 114, sign. I.e, č.j. 11434/7; č.j. 112. Englichovo angažmá potvrdil i přípis z 20. listopadu 1837; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, č.j. 3492/1837. Podle vyučování z 21. prosince 1837 zednické práce vedl políř Johann Gross z Třemešné, sklenářské práce realizoval Karl Weinisch a stolařské dílo dodal Franz Burghardt; SOkA Bruntál, fond ŘKFÚ Třemešná, kart. 1, inv. č. 114, sign. I.e.

76 Srov. výstříž Pavel ŠOPÁK, *Století proměny. Devatenácté století ve stavební kultuře českého Slezska a Ostravská*, Opava 2018, s. 82–83, na příkladu hodnocení díla Michaela Clementa.

nančními možnostmi faráře Schwäbischera, objednávkou zbudování obyčejného vesnického, navíc jen filiálního kostela a celkově periferní polohou Třemešné v podhorské krajině východního podhůří Hrubého Jeseníku. Stejně tak je zjevné, jak hluoco koncept kostela kořenil v raně barokním stavitelství druhé poloviny 17. století. Nedávno vyčlenil Rostislav Švácha v rámci venkovských kostelů 17. století typologickou skupinu, kterou nazval „sál s přízedními pilastry“ a přiblížil ji několika příklady. V sedmdesátých letech 17. století tak byla podobně prostě formována loď kostela sv. Jakuba v Rokytnici na Přerovsku jezuitským stavitelem Petrem Schüllemrem⁷⁷ a Švácha připomněl i kostely ve středočeských Tuklatech, Rostoklatech a Přistoupimi.⁷⁸ Z uvedených příkladů však třemešenská stavba má střídáním interiérem nejblíže k vnitru kostela nejsv. Trojice v Hořovicích, který údajně těsně před 26. březnem 1674 dostavěl nejpravděpodobněji Giovanni Domenico Orsi z Prahy.⁷⁹ Na druhou stranu kostel v Třemešné není radno odbyt jen poukazem na chudobu objednavatele a odlehlost lokality, z níž bylo daleko jak do Prahy či Vídně, tak i do Vratislaví nebo Krakova. Svědčí pro to řada detailů. Projekt kostela v Třemešné rozhodně opožděně a bezduše mechanicky nekopíroval o téměř půl století starší příklady, ale autor jej aktualizoval. Valenou klenbu v lodi nedělily žádné pasy, což znovu připomene zmíněný horovický klášterní kostel. Přitom dvojici podobně vykrajovaných zrcadel na nečleněné ploše valené klenby s výsečemi (zatím stále „jen“ trojbokými), podepřené jen mělkými pilasty na obvodových zdech, navrhl koncem zimy 1733 Bartolomeo Scotti třeba ve slavném kostele sv. Jana Křtitele ve středočeském Osově, kde dílo dokončil roku 1738 pražský Anselmo Martino Lurago.⁸⁰ Výseče v Třemešné získaly progresivní pětiboký tvar. Ten se sice utilitárně používal už v pozdně renesančním stavitelství, vysostného postavení ve velkých klenbách hlavních sakrálních prostor se však dočkal až v 18. století a běžným se stal teprve v pozdně barokní ére a v klasicismu. Východní nároží presbytáře byla modelována zaoblením mezi přilehlými lisénami. I to byl prvek před čtvrtinou 18. století vzácný, zato pak se stal téměř „povinnou“ výbavou pozdně barokních a klasicistních staveb⁸¹ a přežíval hluoboko do 19. století. Aktuální byly i čtvrtkruhové výplně koutů lisénových rámců, jež v letech 1736–1737 v mohutnějším provedení zkrášlily třeba fasády kostela sv. Václava v Krásném na Českomoravské vrchovině.⁸² Zkrátka, i přes veškerou formální skromnost stavby nelze přehlédnout její impozantní dojem a stylově pokročilé drobnosti, za nimiž bychom měli hledat zkušeného architekta.

*

⁷⁷ Koncept rokytnické lodi zřejmě ovlivnil i novostavbu kostela v Nákle u Olomouce z let 1696–1698; srov. Bohumil SAMEK, Umělecké památky Moravy a Slezska 2, J–N, Praha 1999, s. 616–617.

⁷⁸ R. ŠVÁCHA, Typy venkovských kostelů, s. 93–95.

⁷⁹ Srov. Anežka MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, Hořovice, in: E. Poche a kol., Umělecké památky Čech 1, A–J, Praha 1977, s. 438–441 (tam s. 440). Připsání horovického kostela Orsimu viz Pavel VLČEK, Hořovice (Beroun). Bývalý hospic (čp. 253) františkánů (původně theatinů) u kostela Nejsvětější Trojice, in: P. Vlček – P. Sommer – D. Foltýn, Encyklopédie českých klášterů, Praha 1998, s. 231; podle něj též R. ŠVÁCHA, Typy venkovských kostelů, s. 94. K Orsimu Pavel VLČEK, Giovanni Domenico Orsi a bývalý kostel sv. Norberta v Praze, Umění XXXIV, 1986, s. 416–434.

⁸⁰ Srov. např. Emanuel POCHE, Architektura pozdního baroka a rokoka v Čechách, in: J. Dvorský (ed.), Dějiny českého výtvarného umění II. Od počátků renesance do závěru baroka, Praha 1989, s. 665; Richard BIEGEL, Architekt Anselmo Lurago, Průzkumy památek 11/2, 2004, s. 121–123.

⁸¹ Srov. např. kostely v Lubnici u Jihlavy z let asi 1726–1734 a v Krásném u Žďáru nad Sázavou z let 1736–1737; B. SAMEK, Umělecké památky, s. 420–421 a 194–195.

⁸² Tamtéž, s. 194, obr. 260.

Jméno onoho projektanta uchovala kvitance, sepsaná 2. ledna 1735 v biskupské Nise ve Slezsku, potvrzující, že stavitelem inkasoval od faráře Schwäbischera 1.536 rýnských zlatých 5 krejcarů. Byl jím Felix Anton Hammerschmied, jehož vlastnoruční podpis a otisk pečetního prstenu se na kvitanci skví dodnes.⁸³ Základní kontury jeho života a kariéry nastínil už vratislavský historik umění Bernard Patzak v roce 1922.⁸⁴ Podle něj mladý Hammerschmied 4. února 1712 odborné porotě předložil svůj „Meisterstück“ a složil zednickou mistrovskou zkoušku ve Svídnici. Věhlas si získal v letech 1723–1725 stavbou residence Dominika Geyera, opata cisterciáckého kláštera v Křešově, ve Svídnici (tzv. *Prälatenhaus*). Když 16. února 1725 skonal dvorní stavitelem vratislavských biskupů v Nise, Michael Joseph Klein, povolal kurfiřta a trevírského arcibiskupa, velmistra řádu německých rytířů a vratislavského biskupa Františka Ludvíka Pfalz-Neuburského na jeho místo právě Felixe Antona Hammerschmieda. Stavitel tak po Kleinovi převzal dokončení špitálu nejsv. Trojice v Nise, který projektoval Christoph Tausch, uzavřel smlouvu na dokončení kostel sv. Petra a Pavla v Nise podle Kleinových plánů⁸⁵ a už kolem roku 1729 měl podle dodaných výkresů stavět pro biskupa i jeho palác v Nise.⁸⁶ Pohled na Hammerschmiedovo dílo zaostřil roku 1933 Walter Krause, který s ním spojil i stavbu kostela sv. Tomáše v Dolním Domašově na Jesenicku, tradovaně také podle Tauschova projektu.⁸⁷ Ostatní díla, Hammerschmiedovi připisovaná, však ve světle dalších uměnovědných výzkumů neobstála. Už Paul Kutzer jej považoval za autora kostela sv. Vavřince v Hlucholzech,⁸⁸ zjevně ovšem díla Johanna Innocence Töppera.⁸⁹ Později Eugen Toufar opatrн uva-

⁸³ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4665, sign. G-1, kvitance A: „Maurer Quittung. Quittung Uber Ein Tausend fünf Hundert Sechs und dreissig Gulden Reinisch Sage 1536 fr: 5 xr. Welche cum Titulus der Hochwohl Ehrwürdige Herr Pfarrer in Liebenthal und Wesseck Von dem gefortgten Kirchen Bau daselbst Vor Mauer und Anderß accordirter massen Richtig und Baar zu meinem sichren Empfang Aufgezahlet, die über dann Ich gegenwärtige Quittung unter eygener Handt unterschriefft und gewöhnliches Pettschaffts bejdrückung gefertigt, und Geben Weijß den 2ten Januarij 1735. Steht 1536 fr: 5xr: Felix Anton Hammer Schmidt BauMeister In Neuß.“

⁸⁴ Bernhard PATZAK, Hammerschmied, Felix Anton, in: U. Thieme – F. C. Willis a kol., Allgemeines Lexikon der bildender Künstler von der Antik bis zur Gegenwart XV, Leipzig 1922, s. 568–569.

⁸⁵ Georg WEISSE, Der Baumeister der Neisser Kreuzkirche entdeckt, Schlesische Monatshefte. Blätter für Kultur und Schrifttum der Heimat IX, 1932, s. 396–397. Klein se stavbou začal roku 1719, 1725 ji převzal Hammerschmied a 30. září 1730 byla vysvěcena. Konstanty KALINOWSKI, Architektura doby baroku na Slezsku, Warszawa 1977, s. 180–181, přesto považoval za autora projektu Christopha Tausche.

⁸⁶ B. PATZAK, Hammerschmied, s. 568–569; Hans DITTRICH, Die ehemalige Fürstbischöfliche Residenz zu Neisse, Jahres-Bericht des Neisser Kunst- und Altertums-Vereins 31, 1928, s. 23–24; Bernhard PATZAK, Der schlesische Baumeister Felix Anton Hammerschmidt und sein Bau des Grüssauer Prälatenhauses in Schweidnitz, Der Wanderer im Riesengebirge 50, 1930, s. 70–72.

⁸⁷ Walter KRAUSE, Grundriss eines Lexikons bildender Künstler und Kunsthändler in Oberschlesiens von den Anfängen bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts I, Oppeln 1933, s. 47. Shodně např. Bohumil SAMEK, Umělecké památky Moravy a Slezska I, A–I, Praha 1994, s. 38–39; střízlivě Pavel KONEČNÝ a kol., Seznam nemovitých kulturních památek okresu Jeseník, Olomouc 2001, s. 27–28.

⁸⁸ Paul KUTZER, Kirchengeschichte von Ziegenhals. Ziegenhals 1932, s. 62; podle něj Günther GRUNDMANN, Schlesische Barockkirchen und Klöster, Lindau – Konstanz 1958, a podle Grundmannova např. Heinrich Gerhard FRANZ, Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen. Entstehung und Ausstrahlungen der böhmischen Barockbaukunst, Leipzig 1962, s. 207. Kriticky Jan WRABEC, Barokowe kościoły na Śląsku w XVIII wieku. Systematyka typologiczna, Studia z historii sztuki 37, Wrocław 1986, s. 68, pozn. 32.

⁸⁹ Tadeusz CHRZANOWSKI – Marian KORNECKI, Sztuka Śląska Opolskiego. Od średniowiecza do końca wieku XIX, Kraków 1974, s. 262; J. WRABEC, Barokowe kościoły, 1986, s. 67–68.

Obr. 6: Dolní Domašov, kostel sv. Tomáše, celkový pohled od jihozápadu.
Foto Dalibor Prix, 2020.

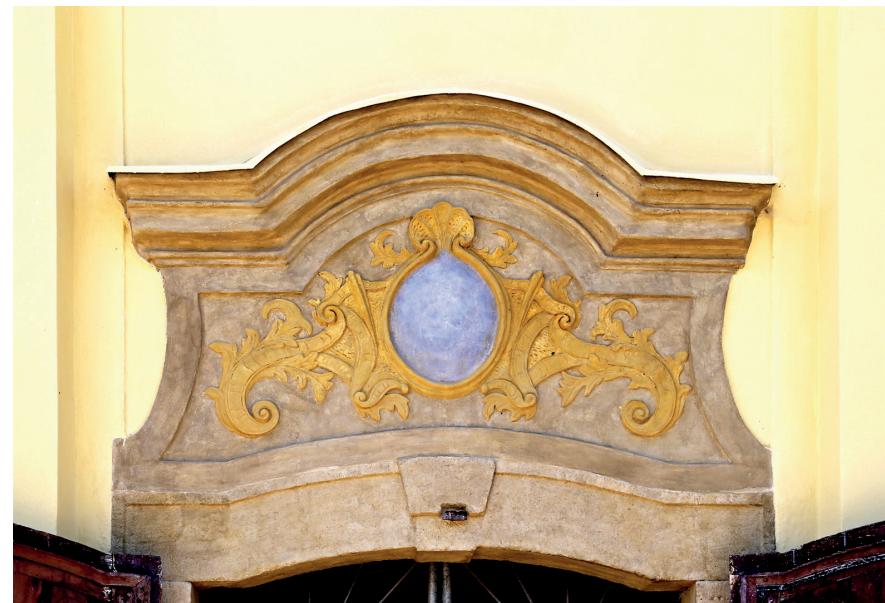
žoval o Hammerschmiedově autorství původního projektu klášterního kostela piaristů v Bílé Vodě, což – s oprávněnými pochybnostmi – zmínili i Bohumil Samek a Pavel Šopák.⁹⁰

Hammerschmiedův osobní architektonický styl zjevně unikal a uniká výstižné a jasné charakteristice. Nelze se tomu divit, když většinu jeho nejvýznamnějších realizací v Nise provází doklady o navázání na již připravené či rozestavěné Tauschovy nebo Kleinovy projekty a u biskupské rezidence se jednoznačně hovoří o pozovské inspiraci,⁹¹ jež by zase odkazovala k Tauschovi. Vezmeme-li v potaz, že další Hammerschmiedovo dílo z listopadu 1730, návrh piaristické koleje v Bruntále založené stavitelem protetorem velmistrem řádu Františkem Ludvíkem Neuburským v roce 1730, rovněž dobře neznáme (když pro nákladnost, kritizovanou vídeňským architektem Ludwigem Sebastianem Kaltnerem, výkresy stávajícího objektu v roce 1732 vyhotovil řádový stavitel Glycerius Becher a Matre Dei)⁹² a konventní kostel je do-

90 Eugen TOUFAR, *Klášter a kostel piaristů v Bílé Vodě*, Severní Morava 11, 1965, s. 46–54; B. SAMEK, *Umělecké památky*, 1994, s. 45; Pavel ŠOPÁK, *Johann Franz Klein. Svatý Josef Kalasánský*, in: M. Kouřilová (ed.), *Znamení vertikál. Církevní a náboženský život českého Slezska od středověku po první světovou válku. Slezsko: Lidé a země III*, Opava 2013, s. 308–309; též V. RICHTER, – Z. KUDĚLKA, *Die Architektur des 17. und 18. Jahrhunderts*, s. 121. Tezi odůvodněně odmítl J. WRABEC, *Barokove košcioły*, 1986, s. 83.

91 W. KRAUSE, *Grundriss eines Lexikons*, s. 47.

92 Souhrnně B. SAMEK, *Umělecké památky*, s. 271; lépe Tomáš SEDONÍK – Aleš FILIP, *Bruntál (Bruntál). Bývalá kolej piaristů s kostelem P. Marie Těšitelky*, in: D. Foltýn a kol., *Encyklopédie moravských a slezských klášterů*,

Obr. 7: Dolní Domašov, kostel sv. Tomáše, dekorace supraporty vstupního portálu.
Foto Dalibor Prix, 2020.

konce mladším dílem Georga Friedricha Ganse),⁹³ potom se nelze divit ani tomu, že moravský dějepis umění se s Hammerschmiedem pokoušel svázat třeba kostely sv. Bartoloměje ve Vlčicích, sv. Kateřiny ve Vidnavě a Božího těla ve Staré Červené Vodě.⁹⁴ To jsou ovšem všechno realizace jeho poněkud mladšího souputníka, agilního Johanna Innocence Töppera. V polské a německé odborné literatuře zase provázejí Hammerschmiedovo stavitelství povětšinou decentní rozpaky či téměř mlčení, jež se dostávají do rozporu s opakováným připomínáním jeho významného postavení na dvoře vratislavských biskupů.⁹⁵ Přitom se neustále vrací neodůvodněná představa, že kníže-biskupský stavitel jistě musel být nějak spjat s dynamickými trendy v barokní architektuře.⁹⁶ Tak tomu ale pravděpodobně nebylo. Jistěže tvůrce činný ve službách náročného objednавatele – kurfiřta Františka Ludvíka – musel být připraven splnit rozmani-

Praha 2005, s. 248–251.

93 Lubica MEZEROVÁ a kol., *Seznam nemovitých kulturních památek okresu Bruntál*, Bruntál – Ostrava 2000, s. 25, připsala Hammerschmiedovi jak konvenční budovy, tak kostel.

94 Zdeněk KUDĚLKA, *Architektura pozdního baroka na Moravě*, in: J. Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II. Od počátků renesance do závěru baroka*, Praha 1989, s. 694–695, s odvoláním na diplomovou práci Petra Vojtala z roku 1980.

95 T. CHRZANOWSKI – M. KORNECKI, *Sztuka Śląska Opolskiego*, s. 250; K. KALINOWSKI, *Architektura doby baroku*, s. 180 a jinde; J. WRABEC, *Barokove košcioły*, s. 152.

96 Např. Helmut KRONTHALER, *Glaubitz, Johann Christoph*, in: G. Meißner (ed.), *Saur Allgemeines Künstler-Lexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker* 56, Glandorf–Goepfart, München – Leipzig 2007, s. 72–75 (zde na s. 73).

Obr. 8: Třemešná, kostel sv. Šebestiána, dekorace suprafenestry slepého východního okna presbytáře s datem dokončení stavby.

Foto Dalibor Prix, 2020.

liptaňský farář Schwäbischer, totiž vratislavský kanovník Karel Maxmilián z Fragstejna a Na-česlavice. Oba kostely jsou nápadné protáhlou dispozicí obdélné lodi o čtyřech oknech s odsazenými, silně stlačenými půloválnými záklenky v každé boční zdi a krátkého, kvadratického presbytáře. Ten je v obou případech sklenut plackovou klenbou, zatímco loď uvnitř kryje valená klenba s pětibokými výsečemi, iluzivně podepřená plynkými pilastry s bohatě profilovanými římsami. V obou stavbách se uplatnily třeba i podobně působící úseky říms bez reliéfní dekorace obíhající patu záklenku vítězného oblouku a obdobné varhanní kruchty, podklenuté stlačenou klenbou s postranními výsečemi. Pokud by panovaly pochybnosti o stylové blízkosti obou staveb, lze srovnat formu supraporty domašovského portálu a její štukovou výzdobu [obr. 7] s velmi blízkými prvky z východního slepého okna presbytáře v Třemešné. [obr. 8]

Oba kostely – v Dolním Domašově i v Třemešné – vykreslují, přinejmenším v kategorii venkovských kostelů, Felixe Antona Hammerschmieda jako střízlivého stavitele inklinujícího k uměřenému projevu klasického ražení, jako by zcela ignorujícího dynamické principy tz. radikálního baroka, jež nápadně ovlivňovaly celkový charakter barokního stavitelství první třetiny 18. století v zemích Koruny české, včetně Slezska. V samotném niském knížectví a jeho okolí si navíc od třicátých let 18. století hybně tvarovaná barokní architektura našla aktivního protagonistu v osobě Johanna Innocence Töppera, libujícího si v bohatě zprohýbaných po-prsních empor, ostře natáčených pilířích a pilastrech, až bizarně vykrajovaných klenebních

té zakázky. Avšak na stavbách, u nichž lze předpokládat větší Hammerschmiedův podíl, než jen prosté dovedení pokročile rozestavěného objektu do finále, nelze přehlédnout důstojnou střídmost rozvrhu hmot i plochých výzdobných prvků, jak to ilustruje už ve Svídnici palác křesťovských opatů, anebo biskupská residence v Nise. Víme-li, že stavba kostela v Třemešné byla výhradně Hammerschmiedovým dílem a přihlédneme-li k velikostně i funkčně srovnatelnému, jen o málo staršímu kostelu sv. Tomáše v Dolním Domašově (z let 1726–1730), pak vyvstanou nápadné spojitosti. [obr. 6] V Domašově je přitom zřejmé, že Christoph Tausch byl tolíko tvůrcem základního konceptu; detaily na budově můžeme bez větších obav spojit právě s Hammerschmiedovým vedením stavby a zároveň sledovat jeho tvůrčí přizpůsobení se jak Tauschovu ideovému zaměru, tak specifickým podmínkám zakázky na výstavbu venkovského farního kostela, které rámcově formuloval stavebník nepochybňně movitější, než

výšečích atd.⁹⁷ Příznačně se tak ovšem stalo až po smrti kurfiřta, tehdy již také mohučského arcibiskupa, Františka Ludvíka († 18. dubna 1732), jehož zajisté nelze považovat za vřelého příznivce radikálního baroka. Kurfiřtovi, dobře obeznámenému se špičkovým barokním stavitelstvím v Lotrinsku (v Nancy – kostel Zvěstování Panny Marie, od roku 1777 katedrála, stavěn asi od roku 1702 podle plánů Giovanniego Betta, upravených Julesem Hardouin-Mansartem, stavebně dokončen Germainem Boffrandem roku 1736), i v říši (v Mohuči, kde byl od 30. ledna 1729 arcibiskupem, začal v roce 1730 s budováním nové arcibiskupské rezidence v Mohuči podle plánů Anselma Franze von Grünstein), asi byl sympatičtější střídme důstojný styl Hammerschmiedův. Stavitel však soudobé trendy plastického vrcholného baroka italo-středo-doevropského směru dobře znal, sám se podílel na dokončení řady staveb, v nichž se uplatňoval systém baldachýnové konstrukce kleneb nesené vtaženými polopilíři či jejich svazky (např. kostel sv. Petra a Pavla v Nise) s bohatě tvarovanými detaily. Ale pokud se jednalo o finančně skromné zakázky pro konzervativní venkovské faráře, upřednostnil krajně jednoduchá řešení dostatečně splňující většinu funkčních požadavků, jež na své kostely kladla vesnická společenství.⁹⁸ Situace v Nise se však začala měnit po 3. září 1732, kdy se vratislavského stolce ujal nový biskup Filip Ludvík ze Sinzendorfu. Ačkoliv pozici dvorního stavitela Hammerschmied obhájil, jeho význam poklesl a většinu zakázek na novostavby a přestavby kostelů na Jesenicku a v okolí nadále ovládl hlavně poněkud mladší Johann Innocenc Töpper, představitel opačně laděného dynamického baroka. Když 16. října 1762 v Nise Felix Anton Hammerschmied umíral, mohl se – de facto obklopen v Nisku a na Prudnicku dramaticky modelovanými venkovskými kostely Johanna Innocence Töppera a sledující stavby, jež na Opavsku a v Horním Slezsku budovali příslušníci klanu Gansů – zamýšlet nad tím, zda jeho střídmy osobní sloh nebyl až příliš nenápadným. Sotva tušil, že za pouhé tři dekády budou jeho stavby působit mnohem kompatibilněji s nastupujícím klasicistním architektonickým trendem, než „divoká“ či dramatickou plasticitou překypující pozdně barokní a rokoková sakrální architektura prostřední třetiny 18. věku. Co si však doopravdy myslal a na sklonku života pocíťoval, ve skutečnosti nevíme. Felix Anton Hammerschmied jistě nebyl žádným vizionářem, který by chtěl navzdory v českých zemích a v Dolním Slezsku téměř všudypřítomnému dědictví radikálního baroka kolem roku 1730 předjímat budoucí principy sakrálního stavitelství klasicismu. Patrně jen považoval důstojnost liturgického prostoru vyjádřenou uměřeným přísným rádem evo-kujícím věčnou platnost za vhodnější formu, než jakou nabízely patetické „divadelní kulisy“ dynamického baroka. V tom nejméně do roku 1732 cítil oporu u svého chlebodárce, kurfiřta a biskupa Františka Ludvíka, a vycházel vstříc vкусu místních farářů, jejichž investiční možnosti navíc podvazovaly omezené finanční prostředky. Jeho dílo v Třemešné rozhodně nepatří k prvořadým, progresivním stavitelským výbojům, přesto i tato zdánlivě skromná architektura si zaslouží pozornost v perspektivě překračující krátká období jednotlivých slohových stupňů. I ona totiž přispěla k pozdějšímu akceptování klasicistních kostelů na Opavsku a v moravských enklávách ve Slezsku, třebaže jen omezenou měrou.

⁹⁷ K Töpperovi zvláště Jan WRABEC, *Działalność architekta Jana Töppera na tle późnych wpływów rokoka czeskiego na Śląsku*, Sprawozdania Komisji Historii Sztuki Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego 20, Wrocław 1965, s. 96–100; též J. WRABEC, *Barokowe kościoły*, podle rejestróku.

⁹⁸ Srov. R. ŠVÁCHA, *Typy venkovských kostelů*, s. 89–90.

Summary

Baroque Church of St. Sebastian in Třemešná in the Osoblaha Region

In Třemešná in the Osoblaha region (the district of Bruntál) on the territory of the so-called Moravian enclaves in Silesia, a new branch village church (Church of St. Sebastian) was built in the period from 1730 to 1733. It replaced an older building of medieval origin, additionally supplemented, around 1580, by a western prismatic brick tower, the core of which with a wooden Renaissance portal on the first floor has been preserved and integrated by a new Baroque building. Although the older literature summarized the historical references to the building (Gregor Wolny, Eduard Richter), the issues of the authorship of the church and its inclusion in the context of Baroque architecture in the region have not yet received attention. Priest Franz Joseph Schwäbischer, who was the parish priest in Liptaň and Vysoká in the period from 1715 to 1747 and who was responsible for the spiritual care in the branch church in Třemešná, was the initiator of almost the complete reconstruction. The extant accounts shed light on the share of individual craftsmen in the construction; hence, we know that the valuable roof truss from 1733 is the work of carpenter Elias Gross of Třemešná, the stone portals were carved by Carl Schlein from Nisa in Silesia, the blacksmith work was provided by Johann Kreiss from Třemešná with his son, the glazing work was carried out by Andreas and Johann Georg Scholz from Město Albrechtice, the locksmith elements were supplied by Johann Georg Beymann from Osoblaha and the unpreserved tabernacle of the main altar was made by sculptor and carver Sebald Kappler from Bruntál. The completed church was consecrated on January 25, 1733, by Joseph Pfaffenzeller, the dean of Osoblaha, but the process of equipping with furniture took several decades, and before 1750 the building was supplemented by the side chapel of St. Anna.

Felix Anton Hammerschmied († October 16, 1762 in Nisa) became the author of the new building project and the builder of the church. Hammerschmied came from Svidnice, but after the death of the court builder, Michael Joseph Klein, in 1725, he succeeded Klein since he was employed by Bishop of Wrocław, elector Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg, Grand Master of the Teutonic Knights, Archbishop of Trier and, from January 1729, Archbishop of Mainz. Hammerschmied completed a number of buildings in Nisa the construction of which was commenced by Michael Klein or were designed by Christoph Tausch. However, his independent work is still insufficiently known. A closer look at a certain segment of Hammerschmied's work – small rural churches – offers a comparison of the church in Třemešná with the church of St. Tomas in Dolní Domašov near Jeseník (1726–1730), which Hammerschmied allegedly performed according to Tausch's design. In both cases, the layout is characterized by a square presbytery vaulted with a flat arch on shallow corner pilasters and a rectangular nave with four pairs of pentagonal sections in the area of the barrel arch, which, again, rests on very shallow pilasters with cornice heads on the sides. An analogy can also be observed in the case of details of the stucco decoration, the window shapes, etc. From these buildings, it can be concluded that, in the category of smaller rural churches, Felix Anton Hammerschmied tended to modest, harmonious, dignified, proportionately measured architecture, without the slightest trace of the so-called radical or dynamic Baroque. In the first half of the 18th century, his strictly classical buildings illustrated the flow of austere architecture, strikingly different from a large portion of Central European art, more or less following the radical Baroque gleams of the Dientzenhofer clan or the work of Jan Blažej Santini-Aichel. Nevertheless, from a longer-term perspective, Hammerschmied's buildings were much more reminiscent of later Classicist architecture and probably contributed to its easier promotion on the Moravian-Silesian border at the end of the 18th century.